

UNIVERSITATEA “LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ “ANDREI ȘAGUNA”

**NATURA UMANĂ AFLATĂ LA GRANIȚA DINTRE
LIBERTATE ȘI PROVIDENȚA DIVINĂ.
PERSPECTIVA ANTROPOLOGICĂ A LUI
NEMESIUS DIN EMESA**

Rezumat

Coordonator științific:

Arhidiacon. Prof. Dr. IOAN I. ICĂ JR.

Doctorand:

NEDELCU PETRU CIPRIAN

SIBIU, 2017

CUPRINS

CUPRINS.....	2
PARTEA ÎNTÂI: Introducere	5
1. Scurte considerații introductive.....	5
2. Argumentarea temei propuse pentru cercetarea.....	8
3. Antiteza diferitelor teorii filosofice ale timpului cu tema de cercetare.....	9
4. Obiective de cercetare propuse.....	10
5. Analiza stadiului actual al cercetării.....	12
6. Metodele, instrumentele și procedurile utilizate.....	14
PARTEA A II-A:	
Tratatul antropologic <i>De natura hominis</i>. Istoria unei controverse	18
Introducere.....	18
1. Personalitatea și opera lui Nemesius.....	19
2. Scopul și caracterul lucrării.....	26
3. Metoda de lucru utilizată de Nemesius.....	29
4. De natura hominis: teze fundamentale. O prezentare succintă.....	32
5. Cronologia manuscrisului lui Nemesius. Istoria unei controverse: Nemesius din Emesa sau Grigorie din Nyssa?.....	37
Concluzii.....	41
PARTEA A III-A:	
Structura ființei umane la Nemesius din Emessa	42
Introducere.....	42
A. Omul – ființă inteligibilă	45
1. Problema naturii sufletului ca și magna quaestio a antichității.....	45
2. Originea sufletului și teoria preexistenței edenice.....	54
3. Critica concepțiilor lui Eunomie și Apolinarie referitoare la originea sufletului.....	58
4. Substanțialitatea sufletului.....	63
5. Necorporalitatea sufletului. Critica la învățătura maniheică.....	74
6. Nemurirea sufletului.....	76

7.	Trihotomia sufletului.....	79
8.	Clasificarea facultăților sufletului.....	82
9.	Diferența dintre nous (νοῦς) și psyche (ψυχή).....	84
10.	Sufletul lumii și sufletele individuale.....	88
	Concluzii.....	90
	B. Omul – ființă sensibilă.....	92
1.	Nemesius și receptarea creștină a lui Galen.....	92
2.	„Doctrina elementelor” și fiziologia elementară a lui Galen reflectată în tratatul nemesian.....	95
3.	Raportul dintre κράσις (krasis) și suflet.....	98
4.	Structura complexă și comportamentul organismului fizic.....	101
5.	Organele principale ale corpului uman.....	102
6.	Imaginația(φανταστικόν).....	104
7.	Memoria (μνημονευτικόν).....	105
8.	Raportul dintre alimentație și organismul uman.....	107
	Concluzii.....	109
	C. Unitatea microcosmică.....	110
1.	Perspectiva clasică despre unirea dintre trup și suflet.....	110
2.	Omul ca microcosmos și mediator la Nemesius.....	114
3.	Relația dintre trup și suflet reflectată în tratatul nemesian.....	118
4.	Unirea ipostatică ca model al uniirii dintre trup și suflet.....	121
	Concluzii.....	123
	PARTEA A IV-A:	
	Problema libertății umane în raport cu providența divină.....	126
	Introducere.....	126
	A. Libertatea umană.....	129
1.	Libertatea ca semn al demnității umane.....	129
2.	Raza de acțiune și granițele libertății.....	133
3.	Împlinirea naturii umane în mișcarea ei liberă spre Dumnezeu.....	137
4.	Libertate și responsabilitate.....	138
5.	Προαιρέσις (proairesis) “versus” κράσις (krasis).....	143

6.	Îngrădirea libertății.....	147
B. Voința umană.....		153
1.	Voința liberă – un atribut al creației raționale.....	153
2.	Rățiunea și voința în natura umană.....	156
3.	Liberul arbitru.....	158
4.	Problema răului în contextul libertății de a alege.....	170
5.	Polemica antifatalistă. Critica lui Nemesius împotriva determinismului.....	174
C. Providența divină.....		179
1.	Providența lui Dumnezeu sau „destin” ?.....	179
2.	Providența peste și în existență.....	185
Concluzii.....		194
PARTEA A V-A: Concluzii generale.....		197
BIBLIOGRAFIE.....		206
1.	Izvoare.....	206
2.	Literatură patristică.....	206
3.	Literatură din filosofia clasică.....	207
4.	Lexicoane și dicționare.....	208
5.	Literatură secundară.....	209
6.	Studii și articole.....	213

REZUMAT

Cuvinte cheie:

Nemesius din Emesa, antropologie, natura umană, suflet, libertate, liberul arbitru, voința umană, providența divină, responsabilitate.

I. INTRODUCERE

În lumea noastră modernă, unde de multe ori știința pe lângă ajutorul oferit omului în diferitele activități de zi cu zi, din păcate, contribuie și la un proces de „dezumanizare” a societății în care trăim. În loc de o relație „față către față”, preferăm relația cu ceilalți subiecți umani prin intermediul tehnologiei, pierzând esența și importanța relațiilor personale. Din această cauză Biserica are marea datorie în secolul al XXI-lea de a „reactiva ideea patristicii grecești referitoare la persoana umană ca mediator între cer și pământ, ca liturghie cosmică, ca și preot al creației”¹. Așadar, observăm cum se reclamă o necesitate de reîntoarcere la autorii patristici pentru a vedea exact importanța ce o acordau aceștia persoanei umane în integralitatea sa, de-a conștientiza rolul deosebit ce îl are omul în acest Univers, de-a vedea datoria și responsabilitatea care o are omul în cadrul Creației.

Orice discuție legată de antropologie în prima perioadă a creștinismului, nu-l poate omite pe Nemesius din Emesa. Tratatul său, *De natura hominis*/ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου („Despre natura umană”), considerat de mulți primul tratat antropologic cu caracter creștin este de mare interes în sine, pentru că oferă o relatare creștină completă referitoare la înțelegerea naturii umane și relația omului cu Dumnezeu și cosmosul, percepție specifică secolului al IV-lea, perioadă contemporană cu reflecțiile teologice ale Părinților capadociei.

Îmi propun ca prin intermediul acestei lucrări de doctorat: *„Natura umană aflată la granița dintre libertate și providența divină. Perspectiva antropologică a lui Nemesius din Emesa”*, să îl aduc în spațiul teologic românesc pe Nemesius, fost Episcop creștin la sfârșitul secolului al IV-lea. Pană în acest moment referințe legate de acest personaj lipsesc aproape cu

---

¹ Kallistos WARE, *Orthodox Theology in the Twenty – First Century*, Ed. World Council of Churches Publications, Geneva, 2012, p. 43.

desăvârșire din teologia românească. Textul este astăzi puțin cunoscut în mediul nostru academic, într-un context în care importanța lui ne face să-l găsim pe cele mai vizibile rafturi ale marilor biblioteci în acces liber ale universităților de pretutindeni. Este un tratat scris de un episcop creștin, pasionat de psihologie, metafizică, medicină, dar și de teologie.

Tratatul fundamental al lui Nemesius – „*Despre natura umană*” reprezintă pentru mulți specialiști primul compendiu complet de antropologie teologică, cu o orientare creștină și care a influențat mai târziu, așa cum vom arăta pe parcursul acestei lucrări, spiritualitatea și teologia filosofică atât bizantină cât și latină.

Crearea omului – ca ființă sensibilă și inteligibilă nu e reflectată în antropologia lui Nemesius într-o „cheie” intelectualistă, identificând structura iconică a omului cu însușiri concrete care caracterizează natura spirituală a omului. Nu vorbim așadar de o abordare care este construită pe o simplificare în duhul filosofiei antice, în interiorul binomului antitetic: spirit – materie/ trup – suflet, preluat necritic din același tipar cultural.

Identitatea existențială a omului este darul de a fi liber de orice constrângere și de a nu fi supus niciunei forțe din afară; omul are o voință de sine stătătoare care hotărăște după cum crede ce-i bine, oferind posibilitatea unei vieți virtuoză. Ca urmare omul este pus permanent în fața unei opțiuni existențiale, ceea ce conduce în existența umană la „alegere” și „progres”. În acest sens, putem spune că orice relație a creatului cu necreatul/ Dumnezeu se desfășoară în sfera libertății și a sfinteniei. Firea omului este un amestec de dumnezeiesc și de omenească, suflet și trup, sumă de posibilități inteligibile și sensibile care, odată activate, îl leagă pe om de Dumnezeu fără a anula însă sensibilitatea acestuia (caracteristică deopotrivă omenească și cosmică). Complexitatea firii sale îl solidarizează cu întregul cosmos iar relația omului cu creația reprezintă cadrul concret al dialogului dintre Dumnezeu și om.

În acest context, Nemesius percepe natura umană ca entitate formată din trup – suflet, respingând opinia maniheistă ce separa trupul de suflet, erezia lui Eunomiu care afirma că sufletele sunt create de Dumnezeu ca și trupuri sau teoria lui Apolinarie conform căreia sufletele sunt moștenite din sufletele părinților. Deși ambii autori susțin că sufletul și trupul sunt create individual, Nemesius rămâne mai degrabă tributatar filosofiei antice în ceea ce privește teoria conform căreia sufletul este creat anterior trupului.

Autorul nostru este de părere că trupul are un accentuat rol pozitiv. Se observă din cuprinsul operei că Nemesius posedă un bagaj de cunoștințe bogat în domeniul medicinei (preia

multe informații mai ales de la medicul Galen), vorbind despre diferite funcții anatomice ale organismului, despre cum diferite disfuncționalități ale trupului influențează buna armonie a sufletului, sau despre cum diferitelor organe ale trupului le-ar corespunde anumite părți din suflet.

Voința umană, decizia de a alege este determinată în primul rând de minte, iar puterea de autoselecție a unei decizii este o proprietate a rațiunii. Omul este singur responsabil pentru eșecul său, adică pentru cădere. Nemesius încearcă să caute responsabilitatea pentru existența răului în om și nu la Dumnezeu. Paradoxal, libertatea care i-a fost oferită ca darul cel mai de preț, a stat la baza căderii omului, căci omul prin propria voință s-a îndepărtat de Dumnezeu.

Nemesius respinge ideea filosofică a unei providențe exclusiv generale, dar nu și a uneia individuale. Se insistă asupra faptului că Dumnezeu se află prezent activ în creație, ceea ce se exprimă prin așa numita „providență interioară lumii”. În cele din urmă libertatea umană și providența divină nu sunt contradictorii, ci coexistente. Dumnezeu este sursa creatoare a tot ceea ce există. Prin providența Sa, El are grijă de tot ceea ce este creat și le conduce astfel încât nu am putea vorbi de o ordine universală mai perfectă ce ar putea fi posibilă.

Influența lui Nemesius este puțin subliniată în primele secole după moartea sa, dar nu este ignorată complet. Se pare că aproape două secole tratatul său a fost cu greu cunoscut, fiind probabil descoperit de Sfântul Maxim Mărturisitorul care face extensivă utilizarea lui Nemesius, în special în învățătura legată de „patimi” și „providența divină”. Folosirea lui Nemesius de către Maxim e reflectată și în Sfântul Ioan Damaschin în a sa „Dogmatică” care îl citează pe Nemesius în mod exact, din nou fără a preciza lucrul acesta. Anastasie Sinaitul în lucrarea sa „Întrebări și răspunsuri” amintește de Nemesius. De asemenea aduce aminte de el și Mihail Glycas în secolul XII sau Nil Doxopates. Astfel a trecut Nemesius în conștiința generală bizantină. Traduceri vechi din tratat în siriacă, arabă, armeană sau georgiană sugerează o răspândire și un interes față de Nemesius în estul extrem creștin.

Ca și în cazul altor autori creștini din Biserica primară, tratatul lui Nemesius – „Despre natura umană”, stă la granița dintre cultura filosofică- păgână și cea creștină, are astfel un rol de jucat și în relația ulterioară dintre ele.

În ceea ce privește textul nemesian putem semnala doua lucruri extrem de importante care au contat în studierea lui de-a lungul timpului: mai întâi, fiindcă tratatul nemesian este una dintre coloanele vertebrale ale transmiterii filosofiei antice spre Evul Mediu și Renaștere;

Nemesius este unul dintre puținii intelectuali creștini, buni cunoscători ai tratatului *Despre suflet* al lui Aristotel, ale cărui teorii le transmite spre cultura medievală, integrându-le într-o cosmologie platonice cu elemente stoice. În al doilea rând, tratatul nemesian este important deoarece mărturisește o simultaneitate culturală despre care se mai vorbește puțin în zilele noastre. Textul provine din mediul creștinismului siriac și atestă transmiterea culturii filosofice și medicale grecești spre lumea Orientului.

Din perioada Renașterii și până în vremea noastră, tratatul nemesian a cunoscut mai multe ediții, cu grade diferite de acribie filologică: *editio princeps* a lui Nicasius Ellebodium (Anvers, 1565); *editio secunda* a lui John Fell (Oxford, 1671), *editio tertia* a lui Christian Frederich Matthaei (Halle, 1802) și *editio quarta*, a cercetătorului Moreno Morani (Leipzig, 1987)².

Mai ales începând cu secolul al XIX-lea textul nemesian a început să fie văzut cu mare interes de mulți cercetători, fie din teologie, dar mai ales din filosofie. Un lucru important de menționat este acela că în epoca modernă majoritatea celor ce au studiat în detaliu opera nemesiană provin din mediul german.

În anul 1900, Boleslaw Domanski va publica teza sa de doctorat, care avea ca temă de cercetare studiarea voinței umane așa cum era ea descrisă în tratatul *De natura hominis*. Concluzia autorului este aceea că elementul cheie în psihologia nemesiană îl reprezintă „liberul arbitru” cu care este înzestrată ființa umană. Werner Jaeger în 1914 editează o lucrare dedicată lui Nemesius și principala țintă pe care a avut-o a fost aceea de a identifica în detaliu sursele pe care le-a avut Nemesius și de care s-a folosit pe parcursul tratatului său. O lucrare care avea la bază același interes ca și Jaeger, va publica Henrich Koch în 1921. Deși au avut același obiectiv, cei doi, Jaeger și Koch, vor trage concluzii diferite, aducând fiecare argumente în favoarea afirmațiilor lor. A. Kallis în 1925 va scoate o lucrare dedicată lui Nemesius și principala temă pe care a dezvoltat-o a reprezentat-o imaginea omului în Cosmos și rolul acestuia de „microcosmos”. În 1959, Heinrich Dorrie va fi preocupat într-una dintre lucrările sale de perspectiva nemesiană referitoare la unirea dintre trup și suflet. Tot în 1959, Friedrich M. März va publica prima lucrare în care este prezentată complet întreaga antropologie nemesiană așa cum este reflectată în tratatul *De natura hominis*. Această lucrare reprezintă reflecția unui filosof,

---

² Moreno MORANI, *La tradizione manoscritta del „De natura hominis” di Nemesio*, Ed. Vita e Pensiero, Milano, 1981, pp. 63- 67.

iar nu a unui teolog și acest lucru se va observa cu ușurință pe parcursul lucrării. Prezentarea antropologiei nemesiene va reprezenta o preocupare și pentru Alberto Siclari, care în 1974 va publica una dintre cele mai complete tratate referitoare la Nemesius. Emil Dobler în trei studii (2000, 2001, 2002) extrem de temeinic alcătuite, identifică toate elementele preluate de către Toma de Aquino din tratatul lui Nemesius. O foarte interesantă lucrare este cea a lui Martin Streck (2005) în care analizează în paralel concepția despre voința umană atât la Nemesius, cât și la Sf. Grigorie din Nyssa.

Studii introductive și aparate critice temeinic argumentate vom găsi la majoritatea traducătorilor operei lui Nemesius, fie că este vorba de traducerea în germană a lui Emil Orth (1925), în engleză a lui Telfer (1955) și cea a lui P.v.d.Eijk/ W. Sharples (2008), în latină (1975) a lui G. Verbeke și J.R. Moncho, sau în italiană a lui Moreno Morani (1982).

Am studiat întreaga bibliografie dedicată lui Nemesius și cu excepția unor studii care aveau în vedere doar anumite aspecte din sistemul antropologic nemesian, nu am identificat până acum niciun studiu exhaustiv, critic și complet, referitor la antropologia Episcopului din Emesa, privit dintr-o perspectivă creștin-ortodoxă. Din acest motiv se identifică această necesitate de abordare dintr-o perspectivă creștin ortodoxă a tratatului nemesian.

II. Tratatul antropologic *De natura hominis*. Istoria unei controversse

În acest capitol am prezentat mai întâi personalitatea, opera, perspectiva antropologică a lui Nemesius din Emesa și tezele centrale din tratatul *De natura hominis*, iar în final am încercat să clarific misterul autorului acestui tratat care a iscat de-a lungul timpului o polemică în jurul autorului ei: a circulat în istorie atât sub numele lui Nemesius cât și sub numele Sfântului Grigorie de Nyssa.

S-a demonstrat pe parcursul acestei lucrări, faptul că tratatul nemesian reprezintă reflecțiile unui om educat, ce avea pe lângă cunoștințe teologice și cunoștințe solide mai ales de filozofie dar și de medicină, scrise într-un mediu cosmopolit: Emesa se afla la granița dintre păgânism – creștinism – iudaism. Nemesius reușește într-un mod magistral să ofere o examinare detaliată, complexă și tehnică a naturii umane, reușind să asocieze tratatul său antropologic, perspectivei filosofico – medicale asupra omului.

La o atentă studiere a lucrării sale, se constată faptul că Nemesius a realizat o „punte” între gândirea necreștină și cea creștină, iar parcurgerea operei sale ne lasă să înțelegem că avem de-a face cu un om foarte educat, cultura sa fiind la un nivel ridicat pentru sfârșitul secolului al IV-lea. În zilele noastre, critica modernă consideră tratatul nemesian ca fiind prima antropologie filosofică sistematizată după un model păgân și scrisă de un creștin.

Puținele date pe care le avem despre autorul acestui tratat, au lasat de-a lungul vremii locul multor interpretări și ipoteze referitoare la autorul lucrării, la timpul scrierii, la sursele alcătuirii, precum și destinatarii acesteia. În acest context, am considerat potrivită necesitatea de clarificare a originalității acestei lucrări, lucru pe care l-am abordat în acest capitol.

Paradoxal, confuzia referitoare la autorul acestei lucrări a lui Nemesius, am văzut că a condus de-a lungul istoriei la notorietatea ei, aceasta fiind menționată de multe ori și în versiunea multor manuscrise, atribuite Sfântului Grigorie din Nyssa.

Așa cum am arătat în detaliu, astăzi însă, în principal datorită cercetătorului M. Morani, teza paternității nemesiene a scrierii *De natura hominis* a căpătat aspectul unei riguroase demonstrații acceptate de majoritatea cercetătorilor, fapt pentru care supoziția lipsei de autenticitate a ajuns să fie privită cu destulă circumspecție.

Lipsa informațiilor suficiente și clare referitoare la persoana și opera celui care a fost Nemesius din Emessa, nu face în niciun fel să scadă valoarea tratatului său. Importanța acestuia pentru consolidarea și dezvoltarea ulterioară a antropologiei creștine rămâne aceeași.

În epoca patristică și postpatristică, tratatul nemesian a pătruns în diferite medii culturale și spirituale, exercitând de la caz la caz o influență mai mare sau mai mică. Prin urmare, deși este relativ ignorat în mențiunile teologice de început, influența celui care a fost Nemesius din Emesa nu a rămas nicidecum ignorată complet sau fără ecou. Faptul că primii care au utilizat opera nemesiană au fost Sfântul Maxim și Sfântul Ioan Damaschin, cel mai probabil ambii originari din Siria, ne duce cu gândul la faptul că inițial manuscrisul lui Nemesius ar fi fost asociat cu spiritualitatea siriacă.

De natura hominis reprezintă pentru cei mai mulți cercetători un proiect antropologic unic în felul său dezvoltat de Nemesius, ce se baza în principal pe o matrice tradițională a culturii creștine din perioada lui. Pentru un scriitor care a trăit la interferența veacurilor IV-V, nu pare dificilă realizarea unei „armonioase” sinteze între filosofia greacă și doctrina creștină. Nu trebuie uitat faptul că deși Nemesius avea la îndemână o venerabilă tradiție de elaborări filosofice, nu

exista totuși o antropologie filosofică greacă, ci numai „doctrină antropologică foarte diferite, mergând de la dualismul spiritualist exagerat până la materialismul desăvârșit”³. Astfel, episcopul Emesei a fost nevoit să opteze pentru anumite curente și doctrine filosofice, pe care el le considera că ar putea fi de ajutor elucidării mesajului revelațional. De asemenea, un lucru important de care trebuie ținut seama înainte de a evalua critic tratatul nemesian îl reprezintă constatarea următorului fapt: în literatura patristică până la Nemesius, preocupările pentru ceea ce numim „antropologie” au fost din păcate puține, și inconsecvente. Așadar, în condițiile în care nu exista până la Nemesius un tratat antropologic complet nici din perspectivă filosofică, nici din perspectivă creștină, tratatul *De natura hominis*, în ciuda faptului că are multe scăderi, merită un loc de seamă în istoria literaturii creștine.

III. Structura ființei umane la Nemesius din Emessa

În acest capitol a fost tratată unitatea persoanei umane, caracterul spiritual al sufletului și unirea acestuia cu trupul – problema naturii sufletului ca și „magna quaestio” a psihologiei antice. Deși sufletul, de natură inteligibilă este neschimbat și indestructibil există o legătură strânsă între activitățile spirituale și organismul uman. Unirea sufletului necorporal cu organismul corporal, sensibil, într-o singură natură – cea umană, au dat câteva dificultăți de gândire în Biserica primară, pentru că în permanență trebuia să se ia în considerare substanțialitatea sufletului.

Prin urmare, punctul de început în abordarea acestui capitol l-a reprezentat tocmai analiza referitoare la substanțialitatea sufletului și la caracterul nemuritor al acestuia precum și felul cum se realizează unitatea naturii umane. Am prezentat omul ca și „chip al lui Dumnezeu” și ce implică acest lucru, în perspectiva temei propuse pentru a fi tratată. De asemenea am combătut opiniile existente în acea epocă referitoare la suflet, care erau încă din acele timpuri în contradicție cu învățătura Bisericii: teoria lui *Apolinarie* (sufletele ar fi moștenite de la părinți), *Pelagius*, *Eunomius* (sufletele sunt create de Dumnezeu în același timp ca trupuri), teoriile *maniheiste* ce susțineau că sufletul individual este parte a unui suflet universal, sau teoria *platonice* (ulterior împrumutată și de neoplatonici, prin intermediul lor și de unii autori creștini

---

³ Gerard VERBEKE, „Foi et culture chez Némésios d'Emèse. Physionomie d' une synthèse”, *Studia Patristica Mediolanensia*, nr. 10 (1979), Milano, p. 513.

precum Origen) cum că sufletele și-ar ispăși un fel de pedeapsa aici pe pământ fiind aruncate în trupuri, de care la un moment dat, după ce ajung la curăție se vor debarasa. De asemenea se pun în discuție diferitele analogii între unitatea divină și cea umană dar și limitele acestei analogii.

Am analizat mai departe structura complexă și comportamentul organismului fizic în ceea ce privește diferitele activități umane. Analiza a fost centrată pe caracterul său de „microcosmos” al naturii umane. Nemesius dedică aproape jumătate din lucrare acestei teme. Acest lucru este pus de specialiști pe seama cunoștințelor vaste din domeniul medicinei pe care acesta le stăpânea. Așadar această parte vorbește despre elementele care compun organismul uman, despre imaginație, memorie, simțuri, plăceri, emoții, și despre felul cum influențează aceste nu doar trupul uman, ci întreaga natură umană, căci vorbim de om ca și entitate trup – suflet.

Încă de la începutul tratatului său, Nemesius își exprimă admirația față de om, creat de Dumnezeu ca o unitate complexă a întregii realități: *inteligibile* sau imateriale, și totodată *sensibile* sau materiale, ca o imagine a întregului univers, sau altfel spus o lume mică (*microcosmos*) în lumea mare (*macrocosmos*).

Am arătat în acest capitol cum pentru a descrie unirea trupului cu sufletul, Nemesius neagă faptul că ea ar putea fi rezultatul unui amestec (σύνχυσις), suprapuneri (παράθεσις) sau mixturi (κρᾶσις). El afirmă faptul că sufletul este atașat trupului având ca bază o „unire fără amestec” (ἕνωσις ἀσύνχυστος), în care componentele sale se întrepătrund pentru a forma o nouă entitate, fără a fi transformate însă una de către cealaltă.

Nemesius, la fel ca și mulți autori creștini, va încerca totuși să împace evidențele: filosofice, ce susțineau la unison că sufletul vine dintr-o sferă superioară trupurilor, ale medicinei, ce susțineau argumentat existența unei ființe însuflețite care se formează în uterul femeii, dar și ale exegezei, care relata crearea lui Adam din trup și suflet. Astfel, îmbrățișând teoria preexistențialistă ce se baza pe încheierea creației după ziua a șasea, spre deosebire de Eunomie, și refuzând să creadă precum Apolinarie, că sufletele umane provin din cel al lui Adam, Nemesius din Emesa pleacă de la premisa că Dumnezeu a creat toate sufletele în momentul creării lumii sensibile și din acest rezervor scoate suflete pentru a anima trupurile ce apar de-a lungul timpului. Chiar dacă elemente din această teorie a preexistenței edenice a sufletelor pot fi acceptate parțial și puse în acord cu învățătura Bisericii, rămâne totuși distanță

mare între această teorie și doctrina antropologică creștină, care pune un accent mare pe existența unui Dumnezeu Creator personal.

Episcopul Emesei este primul autor patristic care examinează calitățile sufletului cu competență și acrivie, numindu-le simțuri. Față de unii dintre filosofii antici sau alți autori creștini, el pare să deschidă posibilitatea unei evaluări pozitive a facultăților pătimitoare.

La o analiză atentă, se poate observa că concepția nemesiană referitoare la trihotomia sufletului sau la clasificarea facultăților sufletului, a influențat mai târziu interpretarea trihotomică a Sfântului Maxim Mărtusitorul, dar și a Sfântului Ioan Damaschin.

Studierea atentă a tratatului nemesian ne dezvăluie faptul că în demersul său, autorul a fost călăuzit de o serie de idei principale, pe care le-a susținut aducând argumente proprii: 1. sufletul este necorporal, dar și nemuritor; 2. sufletul nu este nici corp, nici armonie, nici amestec și nici o altă calitate oarecare; 3. sufletul este o anume substanță incorporeală, din moment ce toți sunt de acord cu faptul că sufletul există în mod real.

În proiectul său antropologic, am observat că Nemesius nu s-a preocupat doar de a analiza din punct de vedere spiritual ființa umană, ci a oferit și o serie de date anatomico-fiziologice ale corpului, ajungând la concluzia că această structură corporală este desăvârșită.

Pentru episcopul Emesei, ideea structurării corpului conform capacităților sufletului are un rol foarte important: în materie se exprimă imaterialul. Tocmai aceasta îl va legitimiza să trateze în detaliu multe aspecte somatice ale ființei umane; pornind de la sursele medicale și filozofice la care a avut acces – pe lângă Corpus-ul hipocratic, mai ales Galen și Aristotel – dezvoltă, plecând de la acestea, o antropologie holistică a unității psiho-fizice.

Prin trupul său, omul se află pe cea mai înaltă treaptă a lumii materiale, iar prin sufletul său omul se află în legătură cu lumea spirituală. Așadar, omul se află la granița dintre lumea sensibilă și cea inteligibilă, două lumi ce se regăsesc în același timp în ființa umană.

Tocmai aceasta este intenția lui Nemesius, de-a sublinia unitatea de rudenie ce există în univers între toate elementele ce îl compun, de a evidenția acțiunile bune și corecte ale unui singur Dumnezeu Creator, care a făcut în așa fel, încât între diferitele forme de existență din univers să fie distanțe relativ mici.

Abordarea nemesiană este importantă pentru creștinismul răsăritean, nu doar pentru că acceptă concepția clasică despre om ca *microcosmos*, în care lucrurile din univers (*macrocosmos*), sunt reflectate în interior ca într-o oglindă, însă mai ales datorită faptului că

acesta încearcă să reconcilieze tensiunea care era între înțelegerea omului creat după chipul creației materiale și ideea că omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Antropologia lui Nemesius se vrea a fi o încercare, prin care autorul arată că atât trupul cât și sufletul sunt opera aceluiași Creator, evidențiindu-se astfel demnitatea cu care a fost înzestrat omul în integralitatea sa.

În spirit antic, privită dintr-o triplă perspectivă: teologică – filosofică – medicală, ființa umană își primește în tratatul antropologic nemesian justa atenție și considerație, într-o viziune optimistă și pozitivă, care refuză nu doar spiritualismul dematerializat, cât și determinismul materialist: raționalitatea și libertatea persoanei au rolul de a configura armonia dintre trup și suflet prin educație, dar nu în contra, ci în sensul legităților și a unei armonii între Dumnezeu – om – cosmos. Această perspectivă nemesiană își va găsi deplina dezvoltare ascetico-mistică mai ales în antropologia cosmică a Sfântului Maxim Mărturisitorul.

IV. Problema libertății umane în raport cu providența divină

În această capitol discuția s-a desfășurat în jurul a trei teme mari: libertatea umană, voința umană și providența divină.

În ceea ce privește libertatea, analiza a parcurs următoarele aspecte: acțiunile umane (voluntare sau involuntare); noțiunea de alegere a deciziilor; omul ca și principiu real al anumitor acte sau „câmp” al inițiativelor noastre libere și în cele din urmă despre voința liberă sau „liberul arbitru”. Nemesius a fost nevoit să răspundă discuțiilor fataliste ce existau în epoca contemporană lui. Astfel, în doctrina stoicilor, termenul ordine a fost echivalat cu providență sau destin. Succesiunea evenimentelor se supune destinului. Nu există evenimente întâmplătoare. Nu există hazard. Această viziune pare a nega liberul arbitru. Dacă divinitatea prescrie tot ceea ce va avea loc la un moment dat, dacă divinitatea cunoaște dinainte tot ceea ce se va petrece în viața unui om sau, mai general, în cuprinsul lumii, dacă divinitatea e omniscientă, înseamnă că individul nu dispune de puțința de a-și exercita liberul arbitru. Una din temele cele mai dificile de abordat este tocmai raportul dintre omnisciența lui Dumnezeu și liberul arbitru al omului. Fiindcă divinitatea știe dinainte tot ceea ce va face cineva, tot ceea ce va decide, tot ceea ce i se va întâmpla, înseamnă că existența acelei persoane stă sub regula strictă a providenței.

Din punctul de vedere al lui Nemesius, libertatea umană și providența divină nu sunt contradictorii, ci coexistente. El respinge din start ideea păgână conform căreia se poate vorbi doar de o providență generală, iar nu de una individuală. Dumnezeu este sursa creatoare a tot ceea ce există. Omul însă, cu mintea lui finită este în imposibilitate de a înțelege această conducere divină a Universului pe deplin.

În acest capitol am evidențiat faptul că cele două elemente de bază, în jurul cărora se construiește discursul nemesian referitor la libertate, îl constituie *autonomia umană* și *responsabilitatea* umană pentru acțiunile noastre.

Nemesius își începe argumentația referitoare la libertatea omului prin examinarea actelor *voluntare*, care, dincolo de orice determinare, au drept cauză sau principiu, chiar subiectul lor săvârșitor și, deopotrivă, și *involuntare*, percepute ca rezultat al constrângerii ori al ignoranței. Activitățile naturale, cum ar fi spre exemplu procesul creșterii sau al digestiei, nu sunt nici voluntare, nici involuntare, pentru că autorul nostru consideră că procesul natural nu ține de sfera inițiativei noastre. Definind astfel voluntarul și involuntarul, autorul nostru se întreabă dacă există identitate între alegerea deliberată și actul voluntar. Rămânând fidel gândirii lui Aristotel, Nemesius dă un răspuns negativ: „alegerea deliberată” (*proairesis*) nu se identifică nici cu voluntarul sau dorința, nici cu opinia sau deliberarea, ci este ceva compozit: un amestec de hotărâre, judecare și dorință. Pentru Episcopul Emesei, *alegerea deliberată* se raportează numai la întâmplările „contingente” și are ca principiu „lumea interioară”.

Cu privire la libertatea umană, Nemesius a trebuit să soluționeze două probleme majore: în primul rând raportarea activității umane la pronia divină, iar în al doilea rând, să răspundă dacă este influențată conduita noastră de corporalitate. Autorul nostru va admite că libertatea omului nu este limitată, ci se împletește cu lucrarea proniatoare a lui Dumnezeu. De asemenea, pentru Nemesius, condiția corporală nu este determinantă în ceea ce privește conduita omului.

Pentru autorul nostru, cheia de boltă a ființei umane o reprezintă libertatea cu care este înzestrat în momentul creației, fiind totodată darul cel mai de preț primit de către om din partea Creatorului. Această libertate care îl însoțește pe om pe parcursul întregii sale existențe, îi conferă acestuia un loc privilegiat în rândul tuturor elementelor din lumea create. Niciun alt subiect creat de către Dumnezeu, nu primește această demnitate cu care a fost înzestrat omul, cel destinat a-I fi Creatorului veșnic partener.

Având prin creație libertatea, ființa umană, consideră Nemesius, are ca țintă supremă îndepărtarea de la cele rele, urmând și alegându-le pe cele bune. Omul este „arhitectul” propriei sale vieți, prin manifestarea voinței sale libere de a face un lucru sau altul.

Chiar și atunci când omul se consideră pe sine unicul său stăpân și nu recunoaște pe Dumnezeu ca Stăpân al său, libertatea sa rămâne mai departe o realitate pe care Dumnezeu nu vrea să o anuleze tocmai pentru că nu dorește să oblige la un mod unic de folosire a ei sau să anuleze naturii umane calitatea de om. Libertatea este dată naturii umane ca posibilitate de creștere și dezvoltare spirituală liberă; dar ea se poate transforma și într-un „cadou fatal”.

Nemesius, la fel ca alți mulți autori patristici, nu începe discursul său antropologic de la starea omului căzut în păcat, ci de la starea primordială a omului, în acest fel relația omului cu Dumnezeu nu mai apare ca asuprire a manifestării libere a voinței lui, ci ca expresie firească a stării lui naturale, care permite omului să aspire către asemănarea cu Dumnezeu și să dobândească adevărata lui libertate duhovnicească.

Existența liberului arbitru din cadrul naturii umane reprezintă un dat ontologic, în strânsă legătură cu existența voinței omului care nu poate fi decât liberă. Libertatea devine un prerogativ ontologic al naturii umane asupra căruia Dumnezeu nu dorește să intervină, pentru a păstra prin aceasta atât integritatea creației Sale cât și autenticitatea hotărârilor Sale.

Perspectiva nemesiană referitoare la liberul arbitru este în strânsă legătură cu punctul său de vedere referitor la relația dintre trup și suflet. În argumentația sa, se poate observa la Nemesius o dublă direcție: pe de-o parte dorește să se poziționeze împotriva determinismului, de orice natură ar fi, pe de altă parte, analiza sa va evidenția superioritatea ființei umane în rândul lucrurilor din Univers, care are rolul de a lega tangibilul cu intangibil.

Dacă libertatea este separată de responsabilitate, acest lucru va conduce la moduri de viață ce nu corespund chemării lui Dumnezeu. Fără a folosi libertatea de alegere într-un mod responsabil, natura umană intră într-o stare de dezechilibru care se poate manifesta printr-o viață sub semnul dependenței pătimase de trup. De aceea Nemesius subliniază faptul că patimile sunt manifestări ale trupului care slăbesc puterea spiritului și implicit răspunderea pe care omul o are față de el, dar și față de Dumnezeu. Omul pătimas devine o persoană lipsită de reflexivitate, care se transformă în obiect purtat de plăceri sau de porniri inferioare.

Legat de existența răului în lume, Nemesius atrage atenția asupra faptului că viciile, nu aparțin puterilor, ci revin deprinderilor și alegerii. Nu puterea este cea care ne îndrumă spre un

anumit lucru, ci alegerea. Din păcate, prin intermediul patimilor și păcatelor noastre, determinăm să apară de cele mai multe ori „raul”, ca o consecință firească a modului în care ne-am desfășurat noi activitățile, ca manifestare a voinței noastre libere. Așadar, perspectiva nemesiană asupra răului, reprezintă o viziune echilibrată, optimistă și responsabilă. Dumnezeu este Creatorul și Proniatorul creației, și este singurul necreat și veșnic. Răul începe să fie resimțit în momentul în care ne îndepărtăm de Dumnezeu în mod liber. Nemesius plasează astfel originea răului în drama libertății de opțiune a creaturii.

Nemesius leagă existența providenței divine de existența lui Dumnezeu. În concepția sa, una fără alta nu ar putea fi posibil. Autorul nostru vede ca pe o necesitate ca același să fie cel care crează lucrurile, cu cel care le poartă de grijă. Dacă Dumnezeu nu și-ar exercita providența, consideră Nemesius, El nici nu ar mai putea pedepsi în acest caz, dar nici nu ar mai putea răsplăti celor ce săvârșesc binele. Este o realitate de netăgăduit pentru autorul nostru, faptul că după creație, rămâne în continuare în lume grija cuvenită a Creatorului față de creat.

Pronia divină nu reprezintă doar suportul existenței care dă orientare creației, ci și un ajutor: forța prin care Dumnezeu atrage ființele spre ținta lor. Pronia se manifestă ca un dialog continuu, a unei „sinergii libere”. Fără a încălca voia omului, Dumnezeu folosește legi, situații, lucruri și le dirijează în mod liber. Omul este chiar el însuși organ al proniei, deoarece, ca unul ce are demnitatea să supună pământul, poate folosi în mod liber legile creației pentru a organiza viața sa și a semenilor săi

O perspectivă de viitor a cercetării

Această teză, a analizat tratatul nemesian din perspectivă ortodoxă și totodată a identificat acele teme ale sale care au reprezentat un punct de reper pentru unii autori creștini. În principal mi-am propus la startul acestui studiu să prezint și să analizez perspectiva antropologică a lui Nemesius, nu să fac o analiză comparativă cu perspectivele antropologice ale altor autori creștini.

Dat fiind faptul că a existat mult timp în istorie această comtroversă, dacă Nemesius sau Grigorie din Nyssa a fost autorul compendiului antropologic *De natura hominis*, ar fi interesant pe viitor să se realizeze o paralelă amănunțită între antropologia celor doi, având la bază cele două tratate de antropologie ale lor: *Despre facerea omului* și *Despre natura omului*.

Am amintit de câteva ori pe parcursul acestei lucrări despre faptul că tratatul nemesian a reprezentat o importantă sursă de inspirație, în anumite aspecte, pentru doi mari teologi din răsăritul creștin: Sfântul Maxim Mărturisitorul și Sfântul Ioan Damaschin, dar și pentru unul dintre cei mai importanți autori romano-catolici: Toma de Aquino. Ar fi interesant pe viitor să se identifice în detaliu, ce elemente doctrinare le preiau aceștia de la Nemesius și dat fiind faptul că reprezintă o sursă de inspirație atât pentru scolastici cât și pentru autorii patristici din Răsărit, s-ar putea răspunde la întrebarea dacă îl vedem pe Nemesius ca un element de legătură între spiritualitatea din Apus și cea din Răsărit. Desigur, analiza lui Nemesius își găsește suport atât în Apus cât și în Răsărit, deoarece ea reprezintă în mare, o sinteză a filosofiei antice grecești, analizată dintr-o perspectivă creștină.